

MUSIQA IDROKI VA TINGLASH MADANIYATINI SHAKKLANTIRISH USLUBLARI.

Abduvaxobova Zuxra Abduqahhor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Musiqa ta`limi va san`at yo`nalishi magistratura 1-kurstalabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada musiqani idrok etish va tinglash madaniyati Sheyker uslublariga qaratilgan holda o'rganiladi. Unda tarixiy va madaniy jihatlar ko'rib chiqilib, ushbu uslub tinglovchilarni jalb qilish va ularning hissiy javoblariga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Sifat va miqdoriy usullarni qo'llagan holda, Sheyker musiqasi va zamonaviy tinglash amaliyotlari o'rtasidagi bog'liqlik haqida muhim natijalar keltiriladi. Zamonaviy kontekstda Sheyker uslublarini yanada chuqurroq o'rganish bo'yicha tavsiyalar ham beriladi.*

Kalit so'zlar: *Musiqani idrok etish, tinglash madaniyati, Sheyker uslublari, hissiy jalb qilish, musiqa tarixi, sifat tahlili, zamonaviy musiqa.*

Musiqani idrok etish va tinglash madaniyati musiqashunoslik va madaniyatshunoslikning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Turli uslublar orasida Sheyker musiqasi umumiy va ma'naviy musiqiy tajribalarni o'rganish uchun noyob namuna sifatida ajralib turadi. Sheykerlarning diniy an'alariga asoslangan ushbu janr soddalik va sadoqatni ta'kidlaydi. Bugungi raqamli oqimlar va shaxsiy pleylistlar dunyosida, Sheyker musiqasi kabi tarixiy uslublarning tinglash madaniyatiga ta'sirini tushunish muhimdir. Ushbu maqolada Sheyker uslublarining asosiy xususiyatlari va ularning zamonaviy musiqani idrok etishdagi ahamiyati o'rganiladi.

Tadqiqotda Sheyker uslublari va tinglash madaniyati o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun aralash usullar qo'llanildi.

Sifat tahlili: Sheyker musiqasi bilan tanish bo'lgan musiqashunoslar va tinglovchilar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazilib, hissiy va madaniy idroklar bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi.

Miqdoriy tahlil: Tanlangan Sheyker kompozitsiyalariga nisbatan hissiy javoblarni o'lchaydigan so'rovnomalar turli guruh ishtirokchilariga tarqatildi.

Taqqoslash tahlili: Sheyker musiqasining soddaligi zamonaviy minimalist musiqa uslublari bilan taqqoslanib, umumiy idrok xususiyatlari o'rganildi.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Bu o'z o'rnida har bir tizim xodimi, ayniqsa, o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Negaki, rad qilib bo'lmaydigan bir haqiqat bor - qilingan barcha say'-harakatlar oxir-oqibat o'qituvchi mehnati orqali o'z natijasini o'quvchilarning yaxshi bilimi va xush axloqida namoyon etadi. Shunday ekan, pedagoglardan vijdonan mehnat qilish, yorug' kelajagimiz oldidagi mas'uliyatlilik, ko'rsatilayotgan yuksak e'tiborga munosib javob berish talab etiladi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda o'tkazilishi mumkin bo'lgan dars jarayoni metodikasini har bir o'qituvchi o'z fani (o'quv fani) sharoitidan hamda o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'zgartirishi yoki shular asosida o'qitish jarayonida o'zining mualliflik texnologiyalarini yaratishi mumkin.

Tavsiya etilgan qator yangi pedtexnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanishda o`qituvchi dastlab bu texnologiyalarning maqsadi, mazmuni, qo`llashning yo`llari, sharoitlari bilan atroflicha tanishib chiqishi, o`z fani xususiyatlaridan kelib chiqib, to`liq, qisman yoki faqat tamoyillaridan foydalanishni o`ylab rejalashtirishi zarur. Aks holda, dars samaradorligini oshirishda deyarli biror natijaga erisha olmasligi mumkin.

Har bir o`quv fanining o`ziga xos xususiyatlari bo`ladi. Musiqa madaniyati va san'ati darslarining asosiy xususiyatlari quyidagi faoliyatlar bilan bog`liq:

- vokal-xor mashqlari kuylash orqali qo`shiq aytish malakalarini egallash;
- qo`shiqlar o`rganish va kuylash;
- musiqa asarini tinglash va idrok etish;
- musiqa savodi (nota yozuvini o`qib, oddiy kuy-ohanglarni aniqlash);
- musiqa asari tavsifiga mos raqs va ritmik harakatlar bajarish;
- musiqa, uning yaratuvchilari, ijrochilari va tinglovchilari haqida bilim,

ko`nikma va malakalarga ega bo`lish.

Dars jarayonining tarkibiy qismlari bo`lgan bu musiqiy faoliyatlarning aksariyati musiqa asari bilan tanishish (tinglash) va ularning amaliy ijrosi negizida amalga oshiriladi. Ko`rinib turibdiki, musiqa tinglash, mashq va qo`shiqlar kuylash, musiqa ohangi tavsifiga mos raqs va ritmik harakatlar bajarish sinfdagi barcha o`quvchilar ishtirokida bir vaqtda amalga oshiriladi. Musiqa asari yangrab turganda hammaning diqqati unda bo`lib, uni emotsional his qilish, idrok etish va undan estetik zavqlanish bilan band bo`ladi. Binobarin, bu jarayonlarda guruhlariga bo`linib ishlashning imkoni oz bo`ladi. Musiqa savodi, ya'ni nota yozuvi elementlari, yakkanaovozlik, yakkaxonlik, jo`rnovozlik, cholg`u ansambli kabi mavzularni tushuntirishda guruhlariga bo`linib, «Bumerang» texnologiyasi, «Blis-o`yin», «Tarmoqlar» metodi (Klaster), «Skarabey» texnologiyasi («Aqliy hujum») va boshqa interfaol metodlarning tamoyillaridan foydalanish mumkin.

O`qituvchi darsning maqsadi va turli musiqiy faoliyatlar bo`yicha rejalashtirilgan vazifalarni bajarish uchun qulay (optimal) bo`lgan yo`l, usul va vositalarni izlaydi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan noan'anaviy va an'anaviy darslar tashkil qilish jarayonida to`plangan tajribalarni tahlil qilish va umumlashtirish asosida ulardan foydalanishning soddalashtirilgan tartibini quyidagicha izohlash mumkin.

O`quvchilarning musiqiy xotirasini mustahkamlash maqsadida ular tinglagan asarlarga oid rasmlarni ko`rsatish va rasimga muvofiq (tavsifiga mos) qaysi musiqa asari tinglanganligini so`rash mumkin. o`quvchi tinglangan musiqa asarlarini eslash va ulardan rasm mazmuniga mosini tanlab aytishga harakat qiladi. Bu jarayonda o`quvchi mantiqiy fikrlash, taqqoslash, olgan musiqiy axborotlari (musiqiy taassurotlari)ni hayolida takrorlash, shuningdek, tasviriy san'at asari bilan tanishish kabi foydali amaliyotlarni bajaradi.

Musiqa asarlarini o`rganish va tinglash jarayonida bolalar bir qancha asarlarni eslab qolishlari, shu asarlar haqida to`g`ri tushuncha xosil qilishlari, hatto ularni yaxshi ko`rishlari bilan birga, musiqaning ta'sirchanlik vositaliri haqida ma'lumot olishlari zarur. Bu ish jarayonida musiqa savodi musiqa tinglash bilan chambarchas bog`lab olib boriladi. Musiqa savodida olingan bilim musiqa asarlarini o`rganishda amaliy tadbiriq qilinadi. Bolalar musiqa tinglashga asta-sekin odatlanibgina qolmay, balki musiqa haqida gapirib berishga ham o`rgana borishadi. Shubhasizki, bu narsa birdaniga sodir bo`lib qolmaydi. Musiqa o`qituvchisining tinglangan asarlar xususidagi tushintirishlari, uning o`sha asarlarda turli vositalar va musiqaviy ta'sirchanlik element (unsur) laridan foydalanish haqida hikoya qilib berishi tufayli bolalar musiqa tinglash jarayonida musiqaga mustaqil suratda tahliliy munosabatda bo`lishga tayyorlana boradilar.

Boshlang`ich sinflarda tinglab o`tilgan asarlar haqida o`qituvchining savollari va o`quvchilarning javoblari shaklida suhbat olib boriladi. O`quvchilarning ma'lum bir asar haqidagi tasavvurlarining barqarorligi va to`liqligi savollarning

nechog`lik puxta o`ylanib, mantiqiy va ma'nodor qilib ifodalanishiga bog`liq bo`ladi. O`quvchilar asosan asarning o`ziga xos xususiyatiga, uning tempi va dinamikasiga taalluqli savollarga javob qaytara bilishlari, marshni, raqs kuyini, xalq qo`shiqlarini ajrata bilishlari kerak. Shuningdek, ikki va uch qismli asarlarni aniqlay olishlari zarur.

Bir o`quv yili mobaynida o`quvchilar 10-12 atrofida musiqa asarlari bilan tanishishlari kerak. Har bir narsa 5- 7 daqiqa atrofida musiqa tinglash o`tkaziladi. Sinflarda yuqorilab borgan sari musiqa tinglashni 8-12 daqiqagacha ko`tarish mumkin. Bu dastur bo`yicha biror chorakni chuqurroq o`rganish maqsadida tavsiya qilinadi. Bunday darslar chorak so`nggida o`tkaziladigan bo`lsa, ular topishmoq shaklidagi nazorat darslari bo`lishi mumkin. Bunda o`qituvchi shunga qadar tinglangan barcha musiqa asarlarini chalib, qayta eshittiradi. Kichik asarlarni to`liq, katta asarlardan lavhalar chaladi. O`quvchilar esa asarning nomi, mualliflari, qaysi janrga taalluqli ekanligi haqida, asarning musiqiy tuzilishi, kompozitor asarda qanday ifoda vositalaridan foydalangani haqida bilganicha gapirib beradi. Beshinchi sinfdan dasturga xor, orkestr, simfoniya, libretto, uvertyura, musiqali drama va komediyadan parchalar, operalardan ariyalar, duetlar, raqs kuylari, maqomlar, klassik asarlar, folk`lor kuy va qo`shiqlar, chet el kompozitorlarining asarlari yettinchi sinfga qadar kiritilganki, bu asarlarini ijro etish ko`p vaqt talab etadi. Shuning uchun ba`zan butun bir darsni musiqa tinglashga ajratish mumkin.

Dars davomida o`quvchilarni doimo musiqani idrok qilishga o`rgatish kerak. Avvalo, maktab o`quvchisi musiqa asarini yaxlit musiqali obraz deb anglashi muhimdir. Malumki, musiqaning mazmuni insonning his- tuyg`ulari, kayfiyati, fikrlaridan iborat.

Amaliy metodlar o`quvchilarning mashqlar, shuningdek, laboratoriya va amaliy ishlar ko`rinishidagi xilma-xil faoliyatidan iboratdir. Bu metodlar yangi bilimlarni egallash va avval olingan bilimlarni mustaxkamlashga xizmat qilishi

mumkin, lekin ularning asosiy vazifasi-olingan bilimlarni amalda turli sharoitlarda qo'llashga o'rgatish hamda o'quvchilarda ko'nikma va malakalar hosil qilishdir.

Amaliy metodlar vositasida o'quvchilarda vokal-xor malakalari, musiqaning tuzilishi hamda ifoda vositalarini tahlil etish, uning janr va shakllarini aniqlash hamda nota yozuvini o'rganish malaka va ko'nikmalarini shakillantirish uchun qo'llaniladi. Masalan, vokal-xor malakalarini rivoj-lantirishda, nota yozuvini yoki musiqaga qadam tashlashni o'rganishda asosan mashq metodidan ko'proq foydalaniladiki, ular har xil faoliyat turlarida qo'llaniladi.

Amaliy metodlarga mashqlar ham kirishini yuqorida ta'kidlab o'tdik. Ularni bajarishda o'quv axborotlarini shunchaki og'zaki yoki ko'rgazmali idrok qilish sodir bo'libgina qolmay, balki olingan nazariy bilimlarni amaliyotda bevosita qo'llash amalga oshiriladi. Amaliy mashqlar metodidan foydalanilganda olingan nazariy bilimlarni amalda yaxlit qo'llashni to'liq darajada ta'minlash imkonini beradigan mashqlar tuzimini tanlash juda muhimdir. Agar, masalan, birinchi sinflarda musiqa savodidan nota yozish qoidalari o'zlashtirilayotgan bo'lsa, u holda mashqlar tizimi bu barcha qoidalarning amaliy qo'llanishini to'liq qamrab olishi kerak. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga notaning shtili (tayoqchasi)ni yozish qoidasi, bosh qismini yozish qoidasi, bosh va shtilni qo'shib yozish qoidasi, bayroqchani yozish qoidasi va notaning uchchala qismini qo'shib yozish qoidasi nazarda tutiladi.

Mashqlar sistemasiga yaxlitlikdan tashqari mantiqiy izchillik talabi ham qo'yiladiki, bu, masalan, notalarni nota yo'li chiziqlari orasiga, chiziqlarga, birinchi chiziq ostiga, beshinchi chiziq ustiga, qo'shimcha chiziqlarga yozish kabi mashqlarni har bir oldingi mashq keyingi mashqni o'zlashtirishga tayyorlashga yordam beradigan qilib joylashtirilishini talab etadi. Mantiqiy izchillikni buzish bilimlarni o'zlashtirish va mustaxkamalash samaradorligini pasaytirishga olib keladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Sheyker musiqasining soddaligi va jamoaviy mohiyati tinglovchilarga chuqur ta'sir ko'rsatadi, hatto bugungi kunda individual

tinglash madaniyatida ham. Bu insonning xotirjamlik va bog'lanish kabi umumiy tajribalariga asoslangan universal jozibani anglatadi. Bundan tashqari, minimalist musiqa bilan o'xshashliklar Sheyker uslublarini zamonaviy ta'lim va terapevtik amaliyotlarga integratsiya qilish uchun potensial imkoniyatlarni ko'rsatadi. Uning tor doiradagi qiziqishiga qaramay, Sheyker musiqasi soddalik va takrorlanishning musiqadagi hissiy kuchi haqida qimmatli saboqlar beradi.

Xulosa

Sheyker musiqasi tarixiy uslublarning zamonaviy tinglash madaniyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini namoyish etuvchi muhim namuna bo'lib qolmoqda. Uning hissiy va madaniy o'lchamlari musiqashunoslar, terapevtlar va tarixchilar uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Kelgusidagi tadqiqotlar Sheyker musiqasini zamonaviy raqamli platformalarga integratsiya qilish va uni jamoaviy va hissiy farovonlikni oshirish vositasi sifatida o'rganishga e'tibor qaratishi kerak. Uning umumiy ahamiyatini yanada boyitish uchun madaniyatlararo taqqoslashlarni o'z ichiga olgan tahlillarni kengaytirish lozim.

Sheyker uslublarining dolzarbligini o'rganish orqali ushbu tadqiqot musiqaning inson idroki va madaniy amaliyotlarni shakllantirishdagi transformatsion kuchini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar.

1. Gudkova E., Vasilyeva A. Ashula o'qitish metodikasi. – T.: 1993. B. 17.
2. Soipova D. “Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi” (o'quv qo'llanmasi) – T.: 2019. – B. 25.
3. Hasanov A. Maktabda ashula. – T: 1991. – B. 52.
4. Yo'ldosheva S. O'zbekistonda musiqa ta'limi va tarbiyasining rivojlanishi. – T.: 1958. – B. 71.
5. Gaziyeu, J. J. (2024). NAMANGAN VILOYATI TARIXI VA MADANIYATI DAVLAT MUZEYI. *Inter education & global study*, (5 (1)), 456-465.
6. Joraxanovich, G. J. (2023). PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MUSICAL EDUCATION. *Open Access Repository*, 9(11), 8-10.

7. Собиров, Ю. Б. (2021). МЕТОДЫ ИЗМЕРЕНИЯ КОЭФФИЦИЕНТОВ ОТРАЖЕНИЯ ЗЕРКАЛ И КОЭФФИЦИЕНТОВ ПРОПУСКАНИЯ СТЕКОЛ. *Universum: технические науки*, (10-5 (91)), 5-12.
8. Gaziyeu, J. J. (2021). VOCAL MUSIC OF UZBEK COMPOSERS. In *WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS* (pp. 260-262).
9. Gaziyeu, J. J. (2021). STYLISTIC FEATURES OF THE WORK OF FRANZ JOSEPH HAYDN. In *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 215-217).
10. Ахадов, Ж. З., & Абдурахманов, А. А. (2017). Теплоэнергетические параметры и балансовое распределение энергии парового котла солнечных высокотемпературных установок. *Computational nanotechnology*, (1), 71-74.
11. JURAKHONOVICH, G. J., & KARIMBERDIEVICH, R. K. Renewing the System of the Country and the Role and Significance of Art and Culture in Today's New Level of Modernization in Our Life. *JournalNX*, 6(05), 7-9.
12. Шашнева, Е. Н., & Газакова, С. (2021). ОБРАЗОВАНИЕ В КУЛЬТУРЕ ТУРКМЕНИСТАНА. *Печатается по решению редакционно-издательского совета Шуйского филиала ФГБОУ ВО «Ивановский государственный университет»*, 266.
13. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 126-128.
14. Syfiddinovich, A. B. (2024). MUSIQA CHOLG 'ULARINING ILK SHAKL VA TURLARI. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 7(2), 92-96.
15. Sayfiddinovich, A. B. (2023). AESTHETIC EDUCATION TO STUDENTS IN MUSIC CLASSES OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS.
16. Rakhimov, I. B. (2024). WAYS TO CREATE AND USE INTERNET RESOURCES IN GEOGRAPHY LESSONS. *Экономика и социум*, (2-1 (117)), 595-599.
17. Rakhimov, I. B. (2024). METHODS FOR DETERMINING THE IMPACT OF LOCAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS ON HUMAN HEALTH. *MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS FOR ORGANIZING A HEALTHY LIFESTYLE AND PROPER NUTRITION*, 1(01).
18. Ikhtiyor, R. (2024). Using the Kahoot Education Platform to Create E-Learning Resources in Geography Education. *Journal of New Century Innovations*, 67(4), 19-23.

19. Вахтиёр о'ғ'ли, Р. И. (2023). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA GEOGRAFIYANI O'QITISHNING ZAMONAVIY TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH.
20. Абдурахмонов, Б. М. (2023). УЧЕБНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ КЛУБЫ КАК МЕТОДИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В ВУЗАХ (ИЗ ОПЫТА КЛУБА "ГЕОГРАФ-ИССЛЕДОВАТЕЛЬ"). In *Современное географическое образование: проблемы и перспективы развития* (pp. 384-389).
21. Abduraxmonov, B. M. (2023). TAVIYU GEOGRAFIYA DARSLARI UCHUN KARTOGRAFIK KATALOG YARATISH. *Research and education*, 2(5), 319-325.
22. Суслов, В. Г., & Абдурахмонов, Б. М. (2020). Построение урока географии на основе деятельностного подхода. *География и экология в школе XXI века*, (2), 39-42.
23. Акабоев, И. З., Хакимов, М. М., & Турдалиев, И. Э. (2023). ЗНАЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КАРТ В ОХРАНЕ ПРИРОДЫ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. *Экономика и социум*, (6-1 (109)), 593-598.